

Hva dører gjør:

En ANT-inspirert refleksjon og en diskusjon av performativitetsteoriens fruktbarhet

Notat til IN3220/IN4220

Svein Hovde

Mai 2021/April 2023

Innledning

«Dørene lukker» sier høyttalerstemmen på toget i våre dager. Før het det «dørene lukkes». Det første skulle vel bety at dørene lukker seg (av seg selv). Det andre må oppfattes som dørene lukkes (av togføreren). Intuitivt virker den andre uttryksmåten mest korrekt. Dørlukking er menneskeskapt. Det skulle tatt seg ut hvis dørene sjøl tok regien og åpnet og lukket seg etter eget forgodtbefinnende. Likevel er det ikke åpenbart at det er misvisende å si dørene lukker. Det ville vært litt rart hvis jeg, idet jeg gikk gjennom en vanlig, manuell dør, åpnet og lukket den for hånd og i det øyeblikk døren ble lukket, sa til meg sjøl – døren lukker. Her er det en direkte, manifest og kausal sammenheng mellom dørens lukning og min kroppsbevegelse. Jo mer indirekte denne sammenhengen blir, desto bedre passer det å si dørene lukker. På toget har togføreren (antakelig) en knapp som han eller hun trykker på – dermed lukker alle dørene seg helt synkront. Selve døras lukning er altså innebygd i dørmekanismen – det skal bare en liten elektronisk impuls til, en impuls som utløser noe mekanisk, resten klarer døra sjøl. Parallelt eksempel: Stemmen i heisen på IFI sier dørene lukker. Forleden kommenterte en med-passasjer i heisen at det var en pussig formulering. Men som vi skal se, må vi anta at Bruno Latour nok ville mene at dette er en presis og dekkende beskrivelse av hva som skjer.

Personlige dør-erfaringer

Velfungerende dørlukkere eliminerer det vi kan betrakte som en svært vanlig form for menneskelig svikt. Husk å ta med deg døra! – ropte mora mi strengt da jeg glemte å lukke døra og slapp kulde inn/varme ut. Automatiserte systemer lager en annen type sårbarhet. Tenk om dørmekanismen svikter ved brann eller enn i andre panikk- og trengselssituasjoner! Tenk om et lite barn får alvorlige klemskader fordi døra insisterer på å lukke sjøl om barnet er i døråpningen!

Før måtte alle dører åpnes og lukkes av noen. Så kom ulike varianter av selvlukkende dører – de mekaniske, med fjør eller dørpumpe. I gården der jeg bor fungerer jeg delvis som vaktmester. En tilbakevendende oppgave er å justere inngangsdørene slik at de er avstemt til årstiden og lukkes optimalt hardt. Dørpumpa som automatisk skyver igjen døra har to stillskruer. Den ene er fjørspenningen som regulerer det trykket døra går igjen med. Den andre stiller bremsen og får døra, ikke til å dunke brutalt igjen, men ideelt sett tilnærmet stoppe opp i det den er nesten er

lukket og etterlate et elegant lite klikk i det den går igjen. Vinterstid hvor det har lett for å legge seg is og snø på dørstokken, må døra gå mer aggressivt igjen enn om sommeren.

Så langt har vi tatt foran hvordan dører åpnes/lukkes, eventuelt hvordan de åpner og lukker seg. Men i vår omgang med dører er det også andre ting det kommer an på. Trekk eller skyv står det på dører. Eller det står INN/TU eller NNI/UT. La oss tenke på to dobbeltdører montert etter hverandre – manuelle dører som må dyttes eller dras for å åpnes. Om vi forutsetter at dørene ikke er hengslet slik at en og samme dør både kan dras og dyttes (Saloon-dører som er typiske innslag i cowboy-filmer er det klassiske eksempel på en slik fleksibilitet) foreligger det i prinsippet ti alternativer, gitt at alle dobbeltdørene lar seg åpne, men bare en vei.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
D1: D	D1: S	D1: S	D1: S	D1: S	D1: D	D1: D	D1: S	D1: D	D1: S
D2: D	D2: D	D2: S	D2: S	D2: S	D2: D	D2: S	D2: D	D2: S	D2: D
D3: D	D3: D	D3: D	D3: S	D3: S	D3: S	D3: S	D3: S	D3: D	D3: D
D4: D	D4: D	D4: D	D4: D	D4: S	D4: S	D4: D	D4: D	D4: S	D4: S

Å håndtere denne utfordringen dreier seg om raskest mulig å gjøre riktige valg i en situasjon hvor en kan hente informasjon på flere måter:

0. Lese «bruksanvisningen». Hvis dørene har en påskrift med hvilken vei de slår og hvilken framgangsmåte en anbefales å følge er det nokså grei skuring.
1. Prøve seg fram. Dytt – hvis døra ikke beveger seg skal en antakelig dra. Etter å ha passert første hindring kan en gjenta prøving og feiling og på den måten forsere dette krevende hinderet.
2. Observere andre. Kanskje er det noen rett foran deg eller noen som kommer i møte med deg og som når fram til døra før deg. Da er de bare å bruke den oppskrifta de gir og imitere.
3. Bruke din generelle dørkunnskap. Kanskje husker du at dører vanligvis slår ut av bygninger av brann- eller rømningstekniske grunner. Det er en regel som mange ganger stemmer, men ikke alltid.
4. Bruke din lokale dørkunnskap. Kanskje et ublidt møte med denne døra har satt sine spor. Etter nesten å ha forstuet håndleddet i møte med ei dør som slo (bokstavelig talt) andre veien, husker du det kanskje til neste gang – nei den skal trekkes – ikke dyttes.

Dørkunnskap er slik betraktet både universell og kontekstuell. Dører er sære og stedegne – de må læres, men generell kunnskap er heller ikke bortkasta. Den kan ha overføringsverdi. De mest irriterende dørene er de der du bråkjekt stoler på din universelle kunnskap eller mener å huske hvordan døra var konstruert (lokal kunnskap), men så var det ikke sånn likevel. Det kan være flere grunner til at vi synes

dette er irriterende. For det første vil vi gjerne passere dører så raskt og smertefritt som mulig. Kanskje har vi ting å bære på som vi må sette fra oss. Dessuten kan det å fomle med døråpning utløse en viss forlegenhet. Kanskje er det noen som observerer oss og synes vårt strev arter seg som komiske bommerter. Det er noe uelegant ved det å streve med hverdagsting som det å åpne dører. Derfor vil vi gjerne klare det på første forsøk.

Vi slamrer med dører når vi er sinte. Å lage lyd med døra kan være et alternativ til å rope ut sin vrede. Det er et tegn som har en bestemt mening. Når noen slamrer med døra tolker vi det som et uttrykk for sinne. Kanskje er det en feiltolkning. Det kan hende at døra gikk lettere enn personen forestilte seg eller at vedkommende fikk "hjelp" av gjennomtrekk eller bare rett og slett ikke hadde den rette finfølelsen. Å lukke en dør passe hardt er i likhet med de fleste andre «passe hardt»-situasjoner et spørsmål om nennsomhet. Det gjelder uansett om en skal håndhilse på eller eventuelt klemme noen, sparke fotball med et lite barn, bruke en stiftemaskin med vellykket resultat eller åpne ei champagneflaske på en elegant måte.

I radiokrim knirker dører – det skal få en til å grøsse. Om noen med uedel hensikt beveger seg gjennom ei dør og dette skjer på radioteateret – hvordan skulle vi ellers skjønne at noe skummelt som var i ferd med å skje? Det er dessuten en del av tingenes iboende djevleskap at dører knirker når de ikke skal. Når vi lister oss ut av et rom og forsøker å ikke vekke den som sover i dette rommet – da knirker døra. Når tjuv eller kjeltring beveger seg gjennom døra – da knirker den oftest. Slik var det i hvert fall i radioteateret.

Latour om dørlukningsprogram og ting som dører gjør

I 1999 laget Øystein Sunde sangen «folk til slikt». Den handler om en adm. dir. som delegerer alle arbeidsoppgaver til andre, for å slippe billigere unna selv. Bruno Latours versjon ville handle om at vi har enkle og komplekse redskaper, mekanisk og elektronisk teknologi til slikt. I artikkelen "*Mixing humans and non-humans together: The sociology of a door-closer*" beskriver og analyserer Latour i detalj hvordan en kan forstå både poenget med en automatisert dørlukker, hvordan den virker og samvirker med 'humans' og hvordan vi kan forstå dette samvirket.

Latours ulike varianter av ANT handler grunnleggende sett om tingenes performativitet, hvordan menneskers materielle omgivelser gjør noe, og at det de gjør sett under ett, er å muliggjøre en kompleks livsform i vår stadig skiftende omgang med ting og teknologi. Latour skriver at dette utføres av «*lieutenants*» ('*a deputy or substitute acting for a superior*'), våre kompetente og tro tjenere som vi velger å gi tillit og som vi i stor grad lener oss til i hverdagslivets små og større handlingsvalg:

If, in our societies, there are thousands of such lieutenants to which we have delegated competences, it means that what defines our social relations is, for the most part,

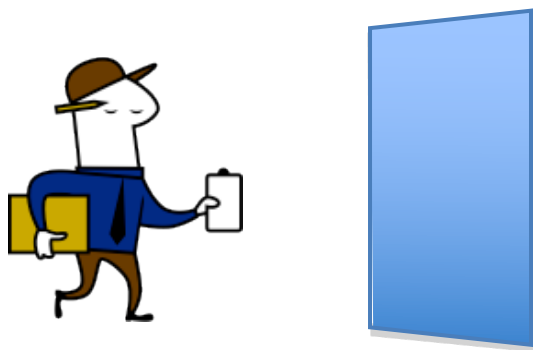
prescribed back to us by nonhumans. Knowledge, morality, craft, force, sociability are not properties of humans but of humans accompanied by their retinue of delegated characters. (Latour 1988: 310)

Latour polemiserer mot sosiologenes bekymring for det de oppfatter som projisering av menneskelige egenskaper på ikke-menneskelige ting, såkalt antropomorfisme. Han kritiserer insisteringen på at dette er et absolutt og viktig skille:

It is this sort of moralizing that is so irritating for technologists because the automatic groom is already anthropomorphic through and through. "Antropos" and "morphos" together mean either what has human shape or what gives shape to humans: Well the groom is indeed anthropomorphic, and in three senses: first, it has been made by men, it is a construction; second it substitutes for the actions of people, and is a delegate that permanently occupies the position of a human; and third, it shapes human action by prescribing back what sort of people should pass through the door. (Latour 1988:303)

Latour inntar en pragmatisk posisjon og kritiserer sosiologene for å være moralistiske voktere av det de oppfatter som den menneskelige egenart ved å skille skarpt mellom ting/teknologi og mennesker. Han proklamerer at han selv ikke oppfatter denne begrepsmessige strengheten som holdbar og at han «*see only actors – some human, some nonhuman, some skilled, some unskilled – that exchange their properties*». (Latour 1988:303).

Vi kan betrakte de ulike koblingene mellom den menneskelige aktør (Human; den som passerer gjennom døråpningen) og den ikke-menneskelige "aktør" (Nonhuman; sjølve døra) som ulike dørlukningsprogram:

I tilfellet med dørsensorer hender det at dører åpner seg utilsiktet. Om noen kommer i døras virkefelt åpner den seg sjøl om personer i nærheten ikke hadde til hensikt å passere gjennom døråpningen. Da er det et kausalt og ikke et intensjonalt forhold mellom menneske og det at dører åpner eller lukker seg. Vi kom døra for nær og den gjorde det den var konstruert for å gjøre.

De ulike programmene for dørlukning som Latour beskriver spenner fra en tykk og direkte sammenheng mellom menneskelig handling og dørlukning til en tynn

og mer indirekte. Fordelene (og ulempene) ved disse måtene er nokså åpenbare. Automatiserte systemer er fremragende i kraft av sin effektivitet, forutsigbarhet og lettvinhet. Latour's utgangspunkt i artikkelen om «Mixing humans and Nonhumans together», var at dørlukkeren ikke er 100% forutsigbar: Det framgikk av denne håndskrevne beskjeden: «The door-closer is on strike, for God's sake, keep the door closed» (Latour 1988:298)

Møtet mellom human og non-human er ofte problematisk, lite forutsigbart og trøblete. Humans er udisiplinerte, upålitelige, uansvarlige og ubetenksomme, pluss en rekke andre ting som begynner på u. Non-humans kan også forårsake trøbbel og ikke alltid være til å stole på. Det kan oppstå ulike former for break-down, teknologien kan være dårlig tilpasset ulike, spesielle situasjoner som oppstår, være for rigid med mer. Ved mangel på aktsomhet kan det oppstå farlige situasjoner, noe enhver håndverker, kanskje særlig hobby-håndverkere har fått erfare. Som de fleste av oss har opplevd, kan samhandlingen mellom menneskelige og ikke-menneskelige aktører være brolagt med komplikasjoner.

Motforestillinger

Den omstridte franskmannen

I forbindelse med utdelingen av Holbergprisen i 2013 til Bruno Latour, oppsto det en dispuTT mellom to internasjonalt meget profilerte forskere innen samfunnsvitenskap og humaniora. Den norske filosofen Jon Elster gikk hardt ut mot tildelingen og mente at å gi prisen til Latour var ensbetydende med å bringe prisen i vanry. Han (Latour) er beryktet for sin arroganse, og for å ha gjort uhøflighet til en akademisk dyd, var blant Elsters nådeløse karakteristikk.

Av de mer faglig interessante argumentene hevdet Elster at Latour er «en gjennomgående relativist». Til dette svarte Latour, «ja - selvsagt er jeg relativist!»

— Som enhver forsker, moralist, etiker, politisk tenker, borger og normalt menneske. Jeg etablerer sammenhenger gjennom å endre perspektiv og ståsted underveis. Det gjør det mulig å endre synspunkt, og til slutt produsere nøyaktig, objektiv kunnskap, moralske vurderinger og politiske avgjørelser. Det motsatte av en relativist er en absolutist, og det er jeg ikke sikker på om Elster heller ønsker å være, skrev Latour i et svar på Aftenpostens henvendelse.

Han mente at Elster hadde sluttet å lese hans fagfelt for lenge siden.

— Kanskje har han aldri gjort det. Dette er ganske tullete kritikk, oppsummerte Latour.

Elster utdypet sin kritikk av Latour ved å hevde følgende: — Konkret, naturvitenskapelig teori har alltid godt av konkrete utfordringer. Men for Latour finnes det ikke kunnskap overhodet – bare enighet blant visse forskere på et gitt tidspunkt. Dette kan i og for seg være en ganske treffende beskrivelse av Latours posisjon. I Aftenpostens oppslag om saken uttalte vitenskapsteoretikeren Kjetil Rommetveit at Latour provoserer med å være kritisk til moderniteten, men ikke kan anklages for å være relativist ved å mene at man generelt ikke kan stole på vitenskapen: Han er nok en relativist når det gjelder metode, men det er noe annet enn å være relativist i absolutt forstand.

Latour selv var forbløffet over at ordet «relativist» fortsatt provoserer: Men hvis ordet relativist sjokkerer, kall det heller "relasjonist". Det er den som lærer seg å etablere relasjoner mellom usammenlignbare ståsteder. (Kilde: Aftenposten, nettutgaven 21. mars 2013). Latours prosjekt handler om å introdusere et vitenskapsteoretisk grunnlag for å forske på menneskers omgang med ting i deres (lokale) omverden. For å oppnå dette bruker han konstruksjonen «actor-network-theory» der nettverket/tilknytningen/forbindelsen settes i sentrum: *It is made to exist by its many ties: attachments are first, actors are second.* (Latour 2005: 217)

Avslutningsvis i 'Reassembling the social' sammenfatter Latour sitt syn på hva som beveger verden, og hvor dens 'mekanismer' befinner seg: *The laws of the social world may exist, but they occupy a very different position from what the tradition had first thought. They are not **behind** the scene, **above** our heads and **before** the action, but **after** the action, **below** the participants and smack in the **foreground**. The don't cover, nor encompass, nor gather, nor explain; they circulate, they format, they standardize, they coordinate, they have to be explained.* (Latour 2005: 246)

“Spøkelset i maskinen”

Foran har jeg sitert Latour som hevder at *“the automatic groom is already anthropomorphic through and through”*. Dette kan tolkes som at vår tendens til å beskrive teknologi i slike vendinger, uttrykker en realitet og ikke en feilaktig forståelse av hva teknologien representerer eller mangel på bedre og mer treffende uttryksmåter. Samtidig har vi både som samfunnsvitere og informatikere motforestillinger når det gjelder bruken av ord som maskinlæring og kunstig *intelligens* og er raske til å understreke at det er læring og intelligens i en annen forstand enn det vi forbinder med menneskelivet. Enda vanskeligere ville det være å snakke om *kloke* maskiner idet klokskap er noe vi genuint forbinder med mennesker og i en del tilfeller også med dyr.

I nyhetsbrevet Titan som utgis av UiO var det 17 april i år en artikkel om ChatGPT. To forskere ved IFI, Stephan Oepen og Andrey Kutuzov, har forsket på datagrunnlaget for denne mye omtalte chatboten, som ble lansert høsten 2022. Den har imponert mange med sine detaljerte og velformulerte svar på ymse oppgaver, fra å lage dikt til fødselsdags-selskap bare basert på tre stikkord eller å svare så godt på eksamensoppgaver på universiteter at det resulterer i en toppkarakter. De nevnte

forskerne er noe mindre imponert. Språkmodellen er bygget på maskinlæring, men den kan ikke bli bedre enn det den har fått å øve seg på. Derfor må forskerne finne en metode for å finne passende data. Som eksempel på «upassende» data fant forskerne ut at datagrunnlaget for Chat-GPT avspeiler at porno er en større del av Internett enn det forskerne var klar over og at datagrunnlaget og maskinlæringen for chatboter som den nevnte vil preges av eksempelvis sexisme, rasisme, desinformasjon eller frekkhet.

Det er to viktige begrensninger med AI og maskinlæring. Det ene er at deres smartness er betinget av de data denne teknologien gjør bruk av. Det er en sannhet med modifikasjoner at teknologien blir smartere jo større datamengder den er basert på. (Jfr. studien til Oepen og Kutuzov som argumenterer for at både tilfanget av informasjon og utvelgelsen av denne kan romme slagsider). Det andre er at chatboter og annen AI i utgangspunktet er konstruktører og programmerere sitt verk. Selv om smart teknologi i økende grad framstår som autonom og «intelligent» i seg selv kan den ikke forstås fullstendig løsrevet fra sine menneskelige opphavsmenn og -kvinner. Det er også i dette lys det er rimelig å tolke og kanskje også problematisere hva Latour legger i begrepet aktant. Grunnlaget for å konstruere et slikt nytt begrep kan være at en *aktant* inngår i nettverk av 'humans' og 'non-humans', men at de gjør det på en måte som ikke er identisk med mennesket som *aktør*. Dette betyr ikke at vi frakjenner ting, maskiners og teknologi sitt selvstendige bidrag i mange former for økonomisk og sosio-kulturell virksomhet, men likevel ser behovet for grensdragninger og fastholder noe som spesifikt menneskelig ('antropomorft'), mens annet er spesifikt maskin-aktig ('mekanomorft').

For at slike slagsider skal kunne unngås er det nødvendig at mennesker og deres etisk baserte skjønn gjør det mulig å hente ut data av bedre kvalitet.

Problemet med begrepet performativitet

Professor ved Ibn Haldun-universitetet i Istanbul, Eric Ringmar har skrevet en artikkel der han forholder seg fundamentalt kritisk til bruken av performativitets-begrepet i studiet av internasjonal politikk. Han tar utgangspunkt i en artikkel fra 1959 skrevet av Arnolf Wolfers, der han diskuterer den endrede forståelsen av hvem som kan defineres som aktører i internasjonal politikk. En konvensjonell forståelse var at kun stater kunne defineres som internasjonale aktører, men Wolfers hadde observert at dette var endret til å gjelde individuelle personer, bedrifter, frivillige organisasjoner osv. Ringmar sier at han ikke bare ønsker å diskutere hvem som er aktører «*but also to problematize the notion of agency and subjectivity itself*». (Ringmar 2018: 900) Han viser til poststrukturalistiske bidrag fra Butler og Derrida som 'dekonstruerer' begrep som autenticitet, subjektivitet og essens. De hevder at subjekter konstitueres «as they are performatively enacted». Denne posisjonen er inspirert av språkforskeren John Austin som insisterer på at ord ikke bare betyr noe, men også *gjør* ting i verden. Dette

er et eksempel på språkets virkningskraft som realiseres gjennom såkalt 'perlokusjonære' språkhandlinger.

Ringmar refererer også til Latours aktør-nettverk-teori som postulerer at hva en aktør er, ikke er noe som kan bestemmes a priori – *«they can be individual human beings but also collectivities, material objects or even concepts. What matters is instead the interactions that take place between the actors.»* (Ringmar 2018: 901) I problematiseringen av dette støtter han seg til Ervin Goffmans klassiske bidrag om «vårt rollespill til daglig». Goffman legger vekt på at vi presenterer oss selv overfor andre ved hjelp de konvensjoner som råder i et samfunn på et tidspunkt. Vi føyer oss etter våre forestillinger om hva som passer seg i gitte situasjoner og opptrer ('perform') deretter. Sentralt i Goffmans analyser står teatermetaforen. Ringmar tolker Goffman dithen at vår selvpresentasjon ikke har noen ontologiske implikasjoner. Folks opptredener handler om å oppnå at folk får et gunstig inntrykk av en, men det er ikke dette som «lager» mennesket som vesen, verken i kropp eller sinn. Folk opptrer (perform) uten at dette innebærer performativitet.

Ringmar oppfatter at de ulike versjonene av teorier om performativitet reduserer mennesker til substansløse vesener styrt av krefter og prosesser utenfor deres egen kontroll. Derfor argumenterer han for at det ikke er nok å fokusere på praksiser og nettverk, slik for eksempel Latour gjør i sin ANT. Å tolke og gjøre menneskers handlinger forståelige, handler blant annet om å trekke på den kunnskap vi har om folks «bakgrunn» - *«the set of abilities, capacities, tendencies, and dispositions that humans have as a result of being members of a certain society. (Searle 1983) A key mechanism here is that of the imagination. Performativities need to be imagined before they can make sense.»* (Ringmar 2018: 901)

I kritikken av begrepet performativitet og måter det brukes på, støtter Ringmar seg også til de kjente språkforskerne Lakoff og Johnson (1999). De argumenter for at språkets byggesteiner, som for eksempel fonemer er enheter i språket, men at det er urimelig å betrakte disse som fysiske størrelser. *«We take them as real because they are required if we are to make sense of the nature of language. Any explanatory adequate theory of language will have to posit them. That is, they are real relative to an understanding, in this case, a scientific understanding of language.»* (Lakoff og Johnson 1999:109-110)

Ringmars resonnement basert på referansene til Goffman og Lakoff & Johnson er at den ontologiske status til tingene, enten de er nasjonalstater, menneskelige subjekter eller tingene vi har omgang med, ikke er konstruert slik «performativitetsteorier» framholder. De er resultat av vår forestillingsevne – *«it is imagined as real»*. *«.....subjects are imagined into existence, and this is how they become real. Whatever an actor does – practices, citations, “the enactment of structures” and all that – follows from this act of the imagination. We understand what something is, not by determining what it really is, not by determining what it really is, but by comparing it*

to something else we know that it is not but which it resembles in certain respects. We think metaphorically. (Lakoff & Johnson 2003, referert av Ringmar 2018:902)

Ringmar bruker eksemplet med papirløse flyktninger og deres forsøk på å bli hørt og forstått i kraft av at de blir gjenstand for medieoppmerksomhet. «...*the performances in which these bodies engaged are performances in the sense we know from the theater – they are staged and performed in front of audiences to whom they are intended to convey a message. (...) Our bodies understand before our minds interpret and this is what lends the theater its visceral force. This fact proves Judith Butler and the post-structuralists wrong. Performativities have no visceral force since they are mediated through the symbolic structures of language. Language arrives too late on the scene as it were, once meaning already has happened.* (Ringmar 2018: 904-905)

Ringmar retter en sterk kritikk mot måten begrepet performativitet brukes på og tar avstand fra post-strukturalistisk tenkning. Han mener disse støtter seg til ubrukelige teoretiske verktøy og ender i former for metafysisk spekulasjon. Mot slutten av artikkelen retter han nok et spark mot Latours bidrag: *“There is no theatricality in networks constituted by the interrelationship of objects and in this is why ANT cannot be used to give an account of what is going on here”* (Ringmar 2018: 905)

Vi er henvist til å spekulere over hvordan Latour ville kontre denne nokså nådeløse kritikken. Kanskje ville han bli forbløffet (jfr. reaksjonen på Elsters kritikk) og avvise den som irrelevant og et uttrykk for at kritikeren ikke har forstått poenget med hans eget bidrag. Og hvem kan være overbevist om at skillet mellom fysikk og metafysikk er hogd i stein eller risset inn i folks bevissthet? Latours poeng er nettopp og bygge nye forståelser av våre utvekslinger og samspill med det som beveger verden, både tingene og menneskene.

Ulike retninger innen performativitets-teorien

I overskriften bruker jeg teorien i bestemt form. I realiteten dreier dette seg om et stort knippe av ulike teorier på ulike fagområder. Det som forener disse er at de forstår den sosiale virkelighet som laget eller (med)skapt i et samvirke mellom det vi konvensjonelt betrakter som objekter (som ting, språk og teknologi) og subjekter, handlende mennesker. Bidragsytere som Latour går langt i å hevde at det er fruktbart å sette parentes rundt dette skillet og i stedet fokusere på samspillet og hvordan dette utspiller seg i et dynamisk og komplekst nettverk.

På neste side er gjengitt utdrag fra en tabell der det skilles mellom fem ulike konseptualiseringer av performativitet. I tabellen nevnes Latour som en representant for «performance as socio-materiality mattering». Deler av han forfatterskap, de tidlige bidragene om vitenskapsteori og «laboratory work» handler vel så mye om det som i tabellen karakteriseres som «performativity as bringing theory into being». (Latour 1987)

Table 1. Foundational conceptualizations of performativity

Foundational perspectives	Foundational author(s), research roots	Main question(s)
Performativity as doing things with words	Austin (1962) Searle (1969) <i>Philosophy and linguistic</i>	How to do things with words?
Performativity as efficiency	Lyotard (1984/1979) <i>Philosophy and postmodernism</i>	What characterizes knowledge production in post-modern societies?
Performativity as actors' constituting the self	Derrida (1979) <i>Philosophy</i> Butler (1990, 1993, 1997) <i>Gender studies</i>	How do actors create their own selves?
Performativity as bringing theory into being	Barnes (1983) Pickering (1995) <i>Social studies of sciences</i> Callon (1998); MacKenzie and Mollo (2003) <i>Economic sociology</i>	How do theories shape realities?
Performativity as socio-materiality mattering	Barad (2003, 2007) <i>Gender studies and post-humanism</i> Latour (2005) <i>Actor-Network Theory</i>	How do things constitute reality through actors' practices?

Kilde: Gond et al. (2016: 444) Tabellen er en skjermdump og et utdrag av den opprinnelige tabellen som hadde 6 kategorier/kolonner.

Det sentrale poeng var å presentere og drøfte hvordan ulike teorier om performativitet brukes i teorier om organisasjon og ledelse. Som tittelen på artikkelen indikerer skiller de mellom bruk og misbruk av slike teorier. Med bruk sikter de primært til at teoriene er brukt som et utgangspunkt for å utvikle originale og kreative tolkninger av organisasjoner og ledelse. Med misbruk mener de underutnyttede (uforløste) referanser til teorier om performativitet som verken bidrar generelt til interessant teoriutvikling og heller ikke framstår som særlig relevante eller bidrar til å belyse den konkrete problemstillingen i særlig grad. I så måte lider teorier om performativitet samme ublide skjebne som andre teorier som det ritualistisk refereres til i det enorme tilfanget av fagartikler der det å ha en imponerende referanseliste i seg selv har blitt et krav og en ufravikelig norm.

For de som er interessert i å ta for seg hvordan teorier om performativitet har blitt brukt for å belyse spørsmål om organisasjon og ledelse, vises til Gond et al. sin artikkel.

Avslutning

I dette notatet var utgangspunktet, inspirert av ANT og bidragene til Bruno Latour, å fundere over hvordan vi forholder oss til dører. Latours elegante og provoserende analyse av «Mixing Humans Together: The Sociology of a Door-Closer» handler om og argumenterer for at teknologi gjør noe, den er en aktant, en aktiv medspiller i vår omgang med ting. Dørlukkeren, uansett om den er av det enkle slaget, en fjærmekanisme, en teknisk mer avansert dørpumpe eller en avansert sensor som åpner og lukker dører på en forutsigbar og skånsom måte, gjør en jobb for oss. Og vi kan få fram at døra som teknologi er virksom uten vår medvirkning, ved å si som konduktøren eller den automatiserte stemmen i heisen: Dørene lukker!

I siste del av artikkelen har jeg forlatt dørdiskusjonen og utvidet perspektivet til å dreie seg om vurderinger av teorier om performativitet generelt og Latours versjon spesielt. Jeg har behandlet spørsmålet om dette er en fruktbar inngang til bedre å forstå vår omgang med medmennesker, språk, ting, og teknologi slik det utspilles i en sosio-materiell virkelighet.

Referanser

- Goffman, Erving (1973). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Woodstock: Overlook Press. (Oprinnelig publisert i 1959, finnes også på norsk)
- Gond, J.P., Cabantous, L., Harding, N., Learmonth, M. (2016): What Do We Mean by Performativity in Organizational and Management Theory? The Uses and Abuses of Performativity. I *International Journal of Management Review*, Vol. 18, 440-463
- Johnson/Latour (1988). Mixing Humans and Nonhumans Together. The sociology of a Door-Closer, i *Social Problems* Vol 35, No 3, s. 298-310
- Lakoff, G & Johnsen, M. (1999). *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books
- Lakoff, G & Johnsen, M. (2003). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press
- Latour, B. (1987). *Science in action: How to Follow Scientists and Engineers through Society*. Cambridge MA: Harvard University press
- Latour, B. (2005) *Reassembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press. Oxford
- Ringmar, E. (2019) The problem with performativity: comments on the contributions, i *Journal of Int. Rel. Dev.* 22: 899-908